

DIN ARHIVA LUI TEODOR BĂLAN (IV)

Harieta Mareci

Résumé: *Le matériel proposé pour la publication est un autre manuscrit qui se trouve dans le fond Teodor Bălan des Archives Nationales Centrales de Bucarest. Par le thème abordé, l'étude Vornicelul et vătămanul se plaçait dans un ordre naturel - après Vornicia în Moldova (1931) et Au fost în Moldova vătafi de ținut? (1941) - dans la série des ouvrages de rétrospective sociale et économique. L'analyse de certains documents avait conduit l'historien à la relation "vătăman" - "vornicel" - "vornic sătesc", tout en partant de leurs obligations. S'il y avait quelque confusion, elle était causée par les attributions de l'administrateur du domaine, propres au vornic, mais accomplies aussi, par le vătăman, après la constitution des domaines des boyards et des monastères. Bien qu'il fût envoyé pour la publication à la revue "Etudes et matériaux d'histoire du Moyen Age" et l'académicien Andrei Oțetea a confirmé son apparition dans le numéro 3/1957, le matériel n'a plus apparu, vers le mécontentement de l'auteur. Mais malheureusement, ce n'était ni le premier, ni le dernier ouvrage resté dans ses "archives personnelles".*

Il n'existe pas sur la feuille de titre ou sur les autres feuilles des précisions liées de l'endroit et de l'année de la rédaction de cette étude. L'exemplaire noté avec la chiffre I contient 17 pages et se trouve dans le dossier no. 13. Faute de modifications sur le texte (suppressions, adjonctions ou substitutions de mots, syntagmes ou propositions), on peut soupçonner que cet exemplaire représentait la forme finale du texte.

Tout en respectant le principe de garder les faits de langue, nous avons maintenu les variantes dialectales propres aux documents, les phonétismes anciens de certains noms de personnes, toponymes, divers régionalismes et archaïsmes. Les notes de l'auteur signalées avec des chiffres arabes ont été données à la fin du texte.

Materialul propus spre publicare este un alt manuscris aflat în fondul Teodor Bălan de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. Prin tematica abordată, studiul *Vornicelul și Vătămanul* se plasa, într-o ordine firească – după *Vornicia în Moldova* (1931) și *Au fost în Moldova vătafi de ținut?* (1941) – în suita lucrărilor de retrospectivă socială și economică. Analiza unor documente îl conduseseră pe istoric la relaționarea "vătăman" – "vornicel" – "vornic sătesc", pornind de la stabilirea îndatoririlor fiecăruia dintre ei. Dacă exista o confuzie, ea era generată de atribuțiile administratorului moșiei, proprii vornicului, dar îndeplinite și de vătăman, după constituirea domeniilor boierești și mănăstirești.

Deși a fost trimis spre publicare revistei "Studii și materiale de Istorie medie", iar academicianul Andrei Oțetea a confirmat apariția în numărul 3/1957, materialul nu a mai văzut lumina tiparului, spre indignarea autorului său. Nu era, însă, nici prima și, din nefericire, nici ultima lucrare rămasă în „arhiva personală”.

Nu există, pe foaia de titlu sau pe oricare dintre celelalte file, vreo precizare legată de locul sau anul redactării acestui studiu. Manuscrisul conține 17 file și se găsește în dosarul nr. 13. Lipsa unor modificări pe text (suprimări, adjunțiuni ori substituiți de

cuvinte, sintagme sau propoziții) indică faptul că exemplarul I era „forma finală” a textului.

Conducându-ne după principiul păstrării faptelor de limbă, am menținut variantele dialectale proprii documentelor, fonetismele vechi ale unor nume de persoane și ale unor toponime, diverse alte regionalisme și arhaisme. Notele autorului, în cifre arabe, apar la finalul studiului.

VORNICELUL ȘI VĂTĂMANUL

În documentele moldovenești care se referă la viața de la țară se întâlnește adesea o frază stereotipă, prin care oamenii țării se adresează vorniceilor și vătămănilor, dându-le diferite ordine, de ex.: “Scriem Domnia Mea la vornicelul și vătămanul din satul... dându-vă știre”. Acești doi dregători sunt menționați și în cronici. Ion Neculce, ocupându-se de prima domnie a lui Mihai Racoviță (1703-1705), arată că Domnul “au scris cărți pre la stăpânii satelor și pre la vornicii și pre la vătămăni”, să scoată pe săteni la lucru¹.

Din textele păstrate în documente și din fraza scrisă de I. Neculce reiese că e vorba de doi dregători sătești. Se impune deci întrebarea: Cine au fost ei și ce îndatoriri au avut?

Începem cu vorniceii și ne vom strădui să stabilim, dacă ei au fost dregători aleși de săteni sau instituți de stăpânii moșiilor sau slujitori numiți de domn.

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, va trebui să ne dăm seama, cum au fost administrate moșiile boierești și cele mănăstirești, de la întemeierea statului moldovenesc încoace.

La început, atât boierii cât și mănăstirile își administrau direct moșiile. Boierii stăpâneau câte o moșie unde-și aveau și casa de locuit, iar mănăstirile se mulțumeau să-și stăpânească în liniște braniștea din jur. În asemenea caz, administrarea moșiilor nu întâmpina dificultăți. Stăpânii își administrau singuri moșiile, diriguind munca sătenilor și silindu-i să presteze boerescul și să le dea dijma din roadele pământului cedat lor.

Așa a fost la început, dar cu timpul numărul moșiilor stăpânite de un singur om a crescut. Prin noi danii din partea domnilor sau pe calea obișnuită a încuscririlor și a moștenirilor, apoi a cumpărărilor, tot mai multe moșii au fost concentrate într-o singură mână. Astfel după două secole de la întemeierea statului au apărut latifundiarii, atât boieri cât și mănăstiri, stăpânind multe moșii situate la mari distanțe una de alta și răsfirate pe întregul teritoriu al țării.

Se pune întrebarea: Cum se administrau moșiile latifundiarilor și cum se puteau îngriji moșiile situate la distanțe de sute de kilometri una de alta? Nu era altă modalitate decât angajarea, în fiecare dintre aceste moșii, a unui om, a unui administrator, care să îngrijească de bunăstarea moșiilor, să supravegheze munca sătenilor și să asigure încasarea dijmei. Să căutăm așadar, prin documente, dacă se găsesc menționați asemenea oameni însărcinați cu administrarea moșiilor.

Asemenea documente există în număr suficient. De exemplu, la 1738, s-a întâmplat că din cauza războiului care se desfășurase între ruși și turci să se răsfire vecinii unor moșii ale mănăstirii Solca. Isaia, egumenul mănăstirii, se adresa

Domnitorului țării, iar acesta a dat o carte egumenului și “omului mănăstirii, pre cine va triimite” să caute pe vecinii fugiți².

Același lucru s-a întâmplat și în anul 1753, când s-a dat o carte domnească egumenului Iorest de la aceeași mănăstire și “omului mănăstirii pre cine va triimite” să readucă la matcă pe sătenii răsfirați³. La 1760, Ioan Calimach Voevod a trimis o carte egumenului Veniamin al mănăstirii Ilișești și “omului mănăstirii pre carile îl va pune la moșie mănăstirii, anume Orășenii, ținutul Hârlău, să fie volnic a stăpâni și dijmui și a apăra moșia mănăstirii”⁴.

Acești oameni angajați de stăpâni, ca să le administreze moșiile, s-au chemat vornicei sau vornici. Îndatoririle lor erau multiple. Ei trebuiau să apere moșiile împotriva megieșilor hrăpăreți, care le-ar impresura, să repare, cu ajutorul sătenilor, stricăciunile pricinuite, să-i silească pe săteni a-și presta boerescul și să încaseze de la ei dijma; apoi să-i apere pe săteni de năpăstuii din partea altor stăpâni sau a slujitorilor domnești, să readucă la matcă pe sătenii răsfirați și să respingă pe sătenii veniți de la alte moșii. În urmă puteau coloniza, se înțelege cu poruncă de la Domn, oameni străini, dacă moșia a rămas pustie. Împotriva sătenilor recalcitranți vornicelul putea apela la ajutorul pârcălabului sau al ispravnicului ținutului, care aveau obligația să intervină. Tot ispravnicul trăgea la răspundere pe vorniceii leneși sau incorrecți.

Există multe documente care atestă susținerile de mai sus. Astfel în documentul din 12 aprilie 1661 se zice, că mănăstirea Dragomirna din ținutul Sucevei, neputându-și administra de la distanță moșia Napastova din ținutul Sorociei, a instituit acolo vornicel pe un oarecare Irimie ca “să le fie socotitu și să strângă vinitul ce va fi și de la mori și de a zeacea”⁵.

Altă dată, la 15 ianuarie 1744, Voevodul Ioan Mavrocordat a dispus ca vorniceii mănăstirești să dea egumenilor seama de tot lucrul isprăvit, înmânându-le răvașe „de zilele lucrate și de munca prestată”⁶. La 29 iulie 1760, Voevodul Ioan Calimach a eliberat vornicelului moșiei Orășeni, din ținutul Hârlăului, proprietatea mănăstirii Ilișești, o carte domnească, să fie în drept a stăpâni, a dijmui și a apăra moșia⁷. La 1771, Divanul Moldovii, care ținea locul Domnului, a procedat la fel în cazul sătenilor de pe moșiile mănăstirii Homor, care refuzau să-și împlinească îndatoririle. Textul poruncii date este următorul: “Să face știre printr’ această carte de la Divan voao vornicilor și tuturor lăcuitorilor ce vă aflați șzători pe moșiile mănăstirii Homor” ca să împlinească cele 12 zile de boeresc de peste an sau să dea în schimb câte doi lei de casă, să dea dijma și să nu ție crâșmă⁸.

Pentru a demonstra în ce fel vornicelul [trebuia] să-i apere pe săteni de amestecul boierilor sau al slujitorilor domnești, se va reproduce textul cărții domnești din 14 iunie 1727 în care se spune: “Dat-am carte Domniei Mele vornicelului și tuturor săteanilor din Toporăuți să fie volnici cu cartea domniei Mele a se apăra despre toți boerii și slujitorii”⁹.

Vornicii mai aveau dreptul, desigur în baza unei cărți domnești, să umble prin țară pentru a aduna pe sătenii răsfirați prin țară.

În baza unei cărți domnești, vorniceii mai puteau aduce în țară oameni străini de peste hotare și a-i coloniza pe moșiile devenite pustii. Astfel, rămânând pustiu, la 1739, satul Șişcăuți din ținutul Cernăuți din pricina războiului deslănțuit, stăpânul moșiei,

anume Iordachi Cantacuzino, se adresă domnului țării, iar acesta, ascultându-i plângerea, îl autoriză ca “pe cine va trimite la sălăște la Șăscăuți ce-i la ținutul Cernăuțiului să fie vornicel la ace sălăște să fie volnic cu carte Domnii Mele a strânge șă a chema oameni streini din țara leșească șă de pentre alte țări”¹⁰.

Din pricina războiului ruso-turc din anii 1768-1774, satele mănăstirii Moldovița, anume Provorotie și Oprișeni din ținutul Sucevei au rămas pustii. Sesizat de acest fapt, Divanul Moldovii autoriză în mai 1772 pe vorniceii acestor două seliști pustii să aducă “oameni streini dintr’ alte părți” pentru a-i așeza¹¹.

În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea se zicea vorniceilor și vechili, ceea ce înseamnă locțiitori sau înlocuitori.

Pentru stabilirea îndatoririlor vechililor, identice cu cele ale vorniceilor, se vor cita două documente foarte lămuritoare. Astfel la 1 august 1763 se specifică îndatoririle “vechilului sau purtărului de grijă” în acest fel: El va strânge dijma din toate roadele, din țarini, din fânațe, din pomete, din grădini cu legume, din bălțile cu pește, din câmp, din pădure, din prisăcile cu stupi, din 50 unul, iar dacă vor fi mai puțini, atunci va lua câte o para de stup și va încasa banii de casă de la cei care nu vor presta boerescul¹².

Doi ani în urmă, la 1765, i s-au întărit mănăstirii Voronețului moșiile din ținutul Suceava și Botoșani, iar vechilii „ce-ș va pune la moșăile sfintei mănăstiri” vor fi volnici a lua de la vecini dijma obișnuită și banii de casă de la cei ce nu vor face podvoade sau boerescul, apoi dijma din fân, câte 10 parale din stogul de măsură, iar de la stogurile mai mici câte o para de stânjen și a opri pe vecini să țină crâșmă și să vândă băutură¹³.

Instanța supremă pentru vorniceii au fost pârcălabii sau ispravnicii de ținut. Aceștia veneau în ajutorul lor ori de câte ori era nevoie. Ei puteau sili pe vecini a-și împlini îndatoririle față de stăpânii moșiilor, iar în cazuri mai grave îi și certau, adică treceau la aplicarea de pedepse corporale. Astfel, la 17 iunie 1765, s-a poruncit ispravnicilor ținuturilor Sucevii și Botoșani să acționeze contra vecinilor „împotrivitori” de pe moșiile mănăstirii Voronețului, adică „ca pe unii ca aceia ci i va arăta vechilu egumenului să-i apuci și să îplinești dijma și vinitul moșiilor”, iar celora care s-ar încumeta să țină crâșmă „să le tai cepurile de la vas”¹⁴.

La 10 august 1767 s-a poruncit din partea Domniei lui Iordachi mare sluger, ispravnicului de Bacău, să-i silească pe vecinii satului Faraoani al mănăstirii Solca, a-și da dijma și venitul moșiei și a presta boerescul¹⁵. Iordachi își va fi făcut datoria, dar, după plecarea lui, acești vecini au continuat să-și negligeze îndatoririle. Împotriva lor au fost trimiși, la 1773, ispravnicii de Bacău, anume Constantin Paladi și Manolachi Hristoverghi, ca să-i „îplinească” fiindcă nu-și dau „adetul”¹⁶.

În ianuarie 1771 s-a poruncit ispravnicilor ținuturilor în care se aflau moșiile mănăstirii Humor „să certe” pe vecinii acestei mănăstiri, fiindcă s-au dovedit recalcitranți¹⁷.

Cu timpul au fost adăogate în sarcina vorniceilor și alte îndatoriri. Potrivit orânduiei lui Mihai C. Șuțu din 29 decembrie 1794, vorniceii urmau ca, în înțelegere cu ispravnicii și cu vecinii, să angajeze pe la moșii jitari pentru paza sămănăturilor, văcari pentru pășunatul vitelor, herghelegii pentru pășunatul cailor și păstori pentru paza oilor și rămătorilor. De asemenea să aibă grijă ca țarinile să fie îngrădite¹⁸.

Și pe moșiile boierilor erau angajați vorniceii. Că vorniceii boierilor sunt menționați mai rar, se datorește faptului că boierii, fiind mai energici, nu apelau decât foarte rar la domn pentru a-și readuce la ascultare vecinii.

Că și pe moșiile boierești se aflau vorniceii, nu vom cita decât un singur exemplu. Astfel boierului Gheorghe Turcul i-a fost întărită la 7 martie 1742 moșia Pătrăuți pe Sirete, iar Turcul urma „să aibă a-și pună...un vornic, pe care toți vecinii să-l asculte...și să fie volnic a lua de a zecea din toate roadele”¹⁹.

Împotriva vorniceilor cruzi sau abuzivi, vecinii puteau apela la ispravnici sau chiar la domn. Astfel pe la 1741/42 sătenii unei moșii din ținutul Putnei s-au plâns că vornicul lor „le face strâmbătăți” și au cerut alt vornicel. Domnul țării le-a ascultat plângerea, poruncind starostelui ținutului să le îplinească dorința²⁰.

Nu se indică nicăieri, ce beneficiu primeau vorniceii de la stăpânii moșiilor pentru munca lor grea și istovitoare. Li s-au rezervat oare loturi de pământ din moșia stăpânului, pentru care nu prestau boerescul și nici nu dădeau dijma obișnuită? Au fost oare obligați vecinii să presteze boerescul și vorniceilor? Primit-au plată în bani de la stăpânii moșiilor sau li se rezerva o parte din veniturile moșiei? Fost-au oare vorniceii scutiți de bir față de domnie? Cum nu erau boieri, ar fi firesc să presupunem că ei plăteau bir statului. Totuși, prin excepție, puteau fi scutiți de plata birului față de domnie. Astfel, la 9 iulie 1752, vorniceii satelor au fost scutiți de plata birului față de domnie, fiindcă strâneau împreună cu vatamanii de la vecini birul datorat domniei („Și vornicii și vatamanii satelor să fie scutiți și ei să strângă banii și să-i deie la zapciul ce va fi rânduit”)²¹.

De unde ne-a venit obiceiul de a zice vorniceii administratorilor moșiei? A apărut obiceiul acesta în țara noastră sau a fost el împrumutat din altă țară?

Nu-i greu de dovedit, că denumirea de vornic pentru administratorul unei moșii a fost împrumutat de la Poloni.

Există o serie de documente din Polonia rusească, în care e vorba de vornici satelor. Ei au fost oameni din popor, fiind angajați ca administratori de cătră stăpânii moșiilor. Astfel este menționat în anul 1431 Stanislaus „dwornik de domo domini scolastici Cracoviensis”²². Altă dată, la 1446, a fost tras în judecată Iosko „dwornik de Zalunyow” pentru o datorie de „media area”²³. Doi ani în urmă, adică la 1448, este citat Wawrzek „dwornik de Costirowcze”²⁴. Odată a fost învinuit vornicul unui sat că nu-i nobil. Martorul chemat și-a format astfel depoziția: „Domine index, iste Nicolaus est propinator et dwornyk domini Miklosch...et non est nobilis”²⁵.

Vornicii sau vorniceii satelor nu apar în documentele moldovenești mai de vreme decât în secolul al XVII-lea, adică odată cu apariția latifundiilor. În Polonia însă, care a fost întemeiată cu mult înainte de secolul al XIV-lea, procesul de acumulare de moșii în mâini puține începuse mai de vreme. Deci nu-i de mirare, că atunci când în Moldova angajarea de administratori de moșii a devenit necesară, Moldovenii să fi împrumutat de la Poloni denumirea de vornic.

Odată cu vornicii sau vorniceii satelor sunt menționați în documentele moldovenești și vătamanii. De aceea se cere studiată și problema acestora, pentru a constata dacă ei sunt identici cu vornicii satelor sau au avut alte atribuții.

Mai mulți istorici români s-au ocupat cu stabilirea originii cuvântului vătăman, fie cu identificarea situației vătămanilor. Hasdeu a susținut că „vataman” este un cuvânt de origine germană și derivă de la nemțescul „Amtmann” care înseamnă om de birou, adică funcționar²⁶. Radu Rosetti în lucrarea sa intitulată: „Despre clasele agricole în Moldova” crede că vatamanul este un cuvânt de origine tătărească. După părerea lui, Tătarii au zis dregătorilor sătești vatamani. Aceștia au fost identici cu juzii sau cnejii moldoveni menționați în primele documente moldovenești²⁷. Dar Rosetti uită, că după o știre contemporană, Tătarii au zis șefilor sătești cneji și nu vatmani. În cronică se zice astfel: „Constituerunt canesios, id est balivos qui institiam facerunt, et eis equos, animalia, arma, xenia et vastimenta utilia procurerent”²⁸. Ioan Bogdan susține că noi am împrumutat cuvântul vataman de la malorușii din Polonia învecinată²⁹. C. Giurescu s-a mărginit să constate doar că vătămanii stăteau în fruntea satelor³⁰.

Și scriitori străini pe care în ce mai mare parte i-a consultat I. Bogdan în studiile sale menționate mai sus, s-au străduit să explice originea și semnificați cuvântului vataman. După S.B. Liude: *Slownik jezyka polskiego*, Lwow 1860 w Drukarni zakladu ossolinskich VI 230, vatamanul a fost un dregător, un ureadnic, care supraveghia munca sătenilor (*urzednik Który roboty plinuje*).

Franz Milkovich (*Etymologisches Wösterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, pag.5) face legătura între ataman sau otoman și derivatul lor vataman, iar Sreznewski (*Materiali dlea slovarea drevno-rusckogo eazika*, St. Petersburg 1893, vol. I 231) susține că otoman și vataman sunt cuvinte identice.

Karel Kadlec în cartea sa „*Valasci a valascko pravo*”, Praga 1916, pag 323, nota 4 crede la fel cu Radu Rosetti, că vataman este un cuvânt tătăresc. El s-a încetățenit apoi în Polonia, iar de aici a trecut în statul Halici și pe urmă în Moldova.

De fapt, în Polonia vecină cu Moldova se întâlnesc adesea vatamanii în legătură cu viața de la țară. Fie că iau parte la fixarea hotarele moșiilor, fie că fixează termenul proceselor, fie că trag sau sunt trași în judecată, totdeauna existența lor este legată de viața de la țară. Pentru ilustrarea acestui fapt lăsăm să urmeze o serie de documente.

În anul 1472 s-a fixat în Polonia hotarul unor sate vecine. Atunci „ubi cum sadimus in pratis, vathamano et serves de villis Duleby at Horne and nos assumentes eosdem scrutavimus”³¹.

Când la 1519 s-a încheiat acordul între Moldova și Polonia pentru aplanarea diferendelor de frontieră, s-a stabilit următorul procedeu pentru prinderea hoților: „Când un oarecare boier sau unul dela țară sau ureadnicul vataman ar zice că nu-l are la el pe acel hoț, atunci acest boier dela țară sau ureadnicul vataman face aceasta pe credința și sufletul său” (*gdibi pan Ktori abo Zemianin yle urzednik wataman rzekl; isze tego zlodziejia nie mass v niego, tedi ten to pan Zemianin ale urzednik wataman mu rzec na swa wiara y na dussze*). Iar dacă boierul n-ar locui la țară, atunci ureadnicii, fie voiți, fie vatamani, vor trebui să jure că la ei nu se află un asemenea hoț (*Ale urzednici, voitovie y watamanovie, g dzie pan szwa glowa nie mieszka w gimienio maia przisiac w ten obiczai: isze takiego zlodziejia w gimienio jich rzadow a dogladania nieman*)³².

În anul 1437 Trusz Wothaman „reposuit nobili Martins Rozuch primum terminum contra Stanislaum de Karnyeschow...quia in honorem eiusdem Stanislai tanges”³³.

Un an în urmă Ionlasch Wathaman este dat în judecată de nobilul Demeter Chodorowsky de Luka și silit să depună jurământul după două săptămâni. Atunci Ionlasch „subiecit se sub penam et ins supremum”³⁴.

Altă dată Iwan Wathaman trage în judecată pe nobilul Henricus pentru furtul unor vite³⁵.

În anul 1452 se vorbește despre „vathaman domini Scarbek”³⁶.

După cum dovedesc documentele poloneze folosite mai sus, nu mai poate fi îndoială că în Polonia au existat dregători sătești ziși vatamani și că dela Poloni această denumire a trecut în Moldova.

Denumirea vataman a intrat în Moldova foarte de vreme. Când încă nu se întemeiasse statul moldovenesc, satele fuseseră conduse de șefi care se chemau juzi, cneji sau vătămani. Din moment ce după întemeierea Moldovei moșiile au fost dăruite boierilor sau mănăstirilor, funcția lor de șefi sătești a încetat. Ei se menționează în documente numai ca foști șefi de sate.

Dăm câteva exemple pentru a lămurii această problemă.

La 25 decembrie 1422 a fost dăruit boierului Bogus și tatălui Nesteac satul Cuciur unde a fost vataman Gherman” (ГДЕ БЫЛ БАТАМАН ГЕРМАН)³⁷. Acest Gherman a decăzut din șefia lui din moment ce satul a trecut pe seama boierului Bogus.

În anul 1473 este menționat satul Ostăpceani „unde a fost Ostapco vatamanul din Turie”³⁸. Jumătatea acestui sat ce fusese stăpânită de Ostapco a fost dăruită atunci mănăstirii Moldovița. Amintirea vătămanului Ostapco stăruia încă în anul 1522, când a doua jumătate a satului Ostăpceani „unde a fost vataman Ostapco” a fost dăruit vistiernicului Ieremia și vornicului Iurie (ГДЕ БЫЛ БАТАМАН ОСТАПКО)³⁹.

Rar se întâmplă să fie menționați mai mulți vătămani într-un sat. Astfel sunt citați în documentul din 30 iunie 1519 trei vătămani într-un sat de peste Prut (ГДЕ БЫЛИ БАТАМАНОВЕ КАИИМАН И ФАКИМ И ЛУКАБ)⁴⁰. În cazul acesta este probabil vorba de trei vătămani care au stăpânit pe rând satul, sau de un sat alcătuit din contopirea a trei sate.

Întrucât se știe că vorniceii sunt administratorii de moșii instituți de stăpânii moșiilor, va fi necesar să stabilim și atribuțiile vătămanilor. Documentele ne dau lămuriri mai mult decât suficiente.

În documentul din 23 august 1667 se încunoștiințează vătămanul și sătenii din Băbiceani, ținutul Fălciu, în acest fel:

„Scriem Domnia Mea la vătămanul și la toți săteanii din satul Domnii Meale din Băbiciani ce este la ținutul Fălciului, dându-vă știre” că satul acesta ce fusese domnesc a fost dăruit mănăstirii Cetățuia, iar sătenii au fost scutiți cătră domnie de toate dările afară de birul țării, adică de tributul datorat Turcilor⁴¹.

De aici reiese că vătămanul încasa dările sătenilor datorate Domniei, adică statului.

Alt exemplu, pentru „strânsul banilor” datorat Domniei ne oferă privilegiile Câmpulungului Moldovenesc din 7 februarie 1736 și 18 august 1747. În ele scrie următoarele: „Așijdere și pentru strânsul banilor, a civerturilor și a goștenii, pă obicei ce au avut ori în care laturi și lătunoi ale satelor, nime alți den zapcii sau den alte slugivornicești, nime alți ...în bani să nu-și bage, ca să ia vreun ban dela cineva, fără de

cât numai vătămanii lor să aibă a strânge banii den toate laturile și lătunoile satului; strângându-i, să-i dea la vătămanii de la Vatra satului și ei să-i dea în mâna vornicilor”⁴².

Textul este foarte limpede. În fiecare sat al ocolului Câmpulung se găsea câte un vătăman, care avea îndatorirea să strângă de la săteni dările datorate Domnului țării și să predea sumele încasate vătămanilor din târgul Câmpulung. Acești vătămani de „Vatra satului” urmau să predea banii încasați vornicului de Câmpulung, care îi vărsa în camera domnească.

Acum când cunoaștem atribuțiile vorniceilor și vătămanilor, rămâne încă de stabilit dacă între ei este deosebire în ce privește starea lor socială. Sunt ei amândoi iobagi sau, cum se spunea pe vremuri, vecini sau se face distincție între ei?

Vom cita două documente pentru a răspunde la această întrebare.

La 15 mai 1667 Dumitru vătămanul vinde lui Iurașco căpitan pentru suma de 30 lei moșia de la Țiori⁴³. Iar doi ani în urmă Vasile vătămanul și fratele său Gavriil, ficiorii popei Ieremie din Belhăuți, au vândut lui Ivan stolnicul, pentru suma de 12 ughi, partea lor de moșie din Costiceni „partea moșului lor”⁴⁴.

E evident că vătămanii au fost proprietari de pământ.

De unde vine această situație privilegiată a vătămanilor?

Înainte de întemeierea statului moldovenesc, în fruntea satelor se găseau cneji, juzi și vătămani. Aceștia administrau satele și exercitau jurisdicția. Locuitorii își stăpâneau micile lor loturi de pământ. Dar odată cu trecerea moșiilor pe seama boierilor sau a mănăstirilor, sătenii au încetat a fi stăpâni pe loturile lor de pământ, întrucât întreg teritoriul moșiei a devenit proprietatea noului stăpân de moșie, instalat de Domnie. Astfel ei au devenit iobagi, vecini. Ce s-a întâmplat atunci cu vătămanii? Devenit-au și ei vecini? Nu! Vătămanii au rămas cu marile lor loturi de pământ, fiindcă situația lor s-a schimbat radical. Ei au devenit administratori de moșii și încasatori de dări datorate Domniei.

NOTE*:

¹ I. Neculce, *Cronica*, ed. A. Procopovici, p. 214.

² Inedit

³ Inedit

⁴ Inedit

⁵ Inedit

⁶ „Archiva Românească”, ed. II, vol. II, p. 169-171.

⁷ Inedit

⁸ Inedit

⁹ Inedit

¹⁰ *Documente bucovinene*, IV, 160, nr.111.

¹¹ Inedit

¹² Inedit

¹³ Inedit

¹⁴ Inedit

¹⁵ Inedit

- ¹⁶ Inedit
¹⁷ Inedit
¹⁸ „Uricariul”, IV, 48-54.
¹⁹ *Documente bucovinene*, IV, 198, nr.130
²⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 377, nr. 1261.
²¹ „Uricariul”, IV, p.2.
²² A. Sigm. Helcel, *Starodawne prawa polskiego pomniki*, Cracovia 1870, II 361.
²³ „Akta Ziemskie i gerodzkie”, vol. XII 145, nr.1632
²⁴ Tot aici, vol. X 322, nr.2594.
²⁵ Tot aici, vol. XIV 342, nr.2640.
²⁶ „Columna lui Traian” 1870, pag.1570.
²⁷ „Revista Nouă” II 1889, pag.72.
²⁸ *Rogierius: Carmen miserabile*, în „Scriptores rerum hungaricum”, ed. de Schwandtner, I 315.
²⁹ I. Bogdan: *Despre cnejii români 1903-1904*, în An. Ac Rom. Mem. secț.ist. seria II, tom XXVI p. 22, nota și *Über die rumänischen Knezen*, în „Archiv für slavische Philologie”, anul XXV, 1903, p. 532.
³⁰ C. Giurescu: *Despre boieri*, București 1920, Cartea Românească, p. 83.
³¹ „Akta Ziemskie i gerodzkie”, XIX 542, nr. 2971.
³² „Acta Tomiciana”, V 91.
³³ „Akta Ziemskie i gerodzkie”, XII 19, nr.163.
³⁴ Tot aici, XII 427, nr.4206 -7
³⁵ Tot aici, XII 33, nr. 274.
³⁶ Tot aici, XII 212-213, nr.2478.
³⁷ M. Costăchescu: *Docum. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, Iași 1931, vol. I, 151, nr.49.
³⁸ I. Bogdan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I 179, nr.102.
³⁹ M. Costăchescu: *Documentele lui Ștefăniță Vodă*, 326, nr.64.
⁴⁰ Tot aici, 128, nr.26
⁴¹ Gh. Ghibănescu: *Surete și izvoade*, IV 52, nr.59.
⁴² T. Bălan: *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 293-4 și 295-6.
⁴³ (lipsește)
⁴⁴ (lipsește)

* notele sunt prezentate în forma în care apar în manuscris